

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

РУБЕЛЬ ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 378:37.011.3-051:74(043.5)

**ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Осипова Тетяна Юріївна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Гузій Наталя Василівна,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри теоретичної та консультативної психології;

кандидат педагогічних наук
Шикирінська Оксана Анатоліївна,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доцент кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти.

Захист дисертації відбудеться «24» березня 2020 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці й на офіційному сайті Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «24» лютого 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних історичних умовах переходу від інформаційного до постіндустріального суспільства відбувається формування знаково-символічної візуальної культури. Означені процеси потребують підготовки фахівців, які здатні адекватно сприймати й оцінювати глобалізаційні тенденції, технологічні зміни, значну кількість різнобічної медійної інформації, креативно та якісно виконувати професійні обов'язки.

У Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах порушено проблему розвитку естетичної свідомості, мислення, естетичних здібностей, виходячи з позицій необхідності переосмислення концептуальних засад художньо-естетичного виховання школярів. Такий процес пов'язаний насамперед із поширенням нових тенденцій культури інформаційного суспільства та мас-медіа, що активно впливають на учнівську молодь і суспільство в цілому. Означене ставить підвищені вимоги до підготовки майбутніх учителів, у тому числі й образотворчого мистецтва, про що йдеться в державних документах, зокрема Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

Одним із важливих завдань підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва є формування в них візуальної культури. Це передбачає, що в процесі навчання у ЗВО вони мають бути естетично й культурологічно вмотивовані на сприйняття означеної культури та її формування в учнів у подальшій професійній діяльності. Означене вимагає набуття студентами теоретичних знань щодо різних видів і жанрів візуального мистецтва, оволодіння практичними вміннями сприймати та розуміти їх, виокремлювати головне і другорядне у творах мистецтва, інтерпретувати й художньо-естетично оцінювати творчі продукти, а також опанування здатності до творчої співпраці з колегами, учнями та їхніми батьками.

В цих умовах науковці розглядають різноманітні аспекти ефективних шляхів і методів професійного становлення майбутніх учителів (Ю. Бабанський, В. Безпалько, А. Богуш, С. Гончаренко, Т. Жаровцева, І. Зязюн, Е. Карпова, З. Курлянд, А. Линенко, Т. Осипова, Н. Тализіна, М. Ярмаченко та ін.). Підготовку майбутніх учителів до професійної діяльності досліджують В. Андрущенко, І. Богданова, О. Волошенко, Л. Кадченко, С. Коновець, Н. Кічук, Н. Кузьміна, З. Левчук, А. Линенко, Л. Михайлова, Р. Хмелюк та ін. Формуванню професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів приділяється увага в наукових працях Н. Гузій, І. Княжевої, Т. Койчевої, І. Пальшкової та ін.

Теорія мистецької освіти та художньо-педагогічна підготовка майбутніх учителів мистецьких дисциплін обґрунтована в працях учених (М. Лещенко, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, В. Радкевич, С. Соломаха, Г. Сотська, О. Шикирінська, О. Шевнюк та ін.). Інтегративні методи викладання образотворчого мистецтва розглядали такі дослідники, як Л. Масол, Г. Падалка, О. Рудницька, Л. Савенкова, М. Сова, О. Сорока та ін. Комплексний вплив мистецтв на розвиток особистості висвітлено в наукових працях П. Блонського, С. Коновець, Г. Шевченко, О. Щолокової, Б. Юсова, Б. Яворського та ін.

Проблеми підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до творчої професійної діяльності виступили предметом наукових розвідок

А. Бондаревої (шляхи і засоби розвитку творчого потенціалу студентів художньо-графічних факультетів у процесі вивчення художніх дисциплін), В. Зінченка (формування зорового образу, впізнання та ідентифікації його елементів), О. Музики (розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін), І. Мужикової (формування базових знань та вмінь з образотворчого мистецтва в майбутніх учителів) та ін.

Дослідження сутності візуальної культури в соціальному аспекті здійснено в наукових працях учених-мистецтвознавців (О. Авраменко, З. Алфьорова, Б. Гройс, Р. Краусс, М. Кузьма, В. Мізіано, О. Петрова, М. Протас, О. Роготченко, І. Рогофф, М. Рослер, Г. Скляренко, О. Федорук); теорія медіа-мистецтв знайшла відображення у працях В. Бурлаки, Г. Вишеславського, І. Зубавіної, Л. Макович, К. Паул, Н. Пригодич, В. Сидоренка, О. Соловійова, Н. Філоненко. Предметом досліджень культурологів (Д. Дондурей, К. Разлогов, Н. Маньковська, М. Хренов, Г. Чміль) було визначення методологічних підходів в осмисленні джерел, механізмів прояву та результатів впливу візуальної культури на особистість. Натомість проблема формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки не була предметом спеціального наукового дослідження.

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури, навчальних планів і освітніх програм виявив низку суперечностей у педагогічній практиці вищої школи, а саме між: сучасними вимогами до підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва та якістю формування в них візуальної культури; необхідністю формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва й недостатньою теоретичною і методичною розробленістю цієї проблеми; потенційними можливостями формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в ході професійної підготовки та її недостатнім навчально-методичним забезпеченням; потребою у формуванні візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва й недосконалістю педагогічних умов, необхідних для її розвитку в закладах вищої освіти.

Актуальність означеної проблеми, відсутність її різнобічного дослідження і необхідність розв'язання окреслених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки «Мультиплікативна парадигма професійного становлення фахівців» (№ 0114U007157), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Автором досліджено проблему формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 12 від 30 червня 2016 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і

психології при НАПН України (протокол № 6 від 28 листопада 2017 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати педагогічні умови формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Науково обґрунтувати сутність феномену «візуальна культура майбутніх учителів образотворчого мистецтва»; уточнити поняття «візуальна культура», «візуальне мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва», «емоційно-почуттєва сфера».

2. Виявити компоненти, критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки.

3. Визначити й науково обґрунтувати педагогічні умови формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методику формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Предмет дослідження: зміст і методика формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Гіпотеза дослідження: формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін у становленні візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійного розв'язання дослідницько-творчих завдань у позааудиторній діяльності.

Методи дослідження. Для розв'язання окреслених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези дослідження використано загальнонаукові методи теоретичного рівня: вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми візуальної культури, узагальнення науково-теоретичних і емпіричних даних для побудови моделі та з'ясування педагогічних умов формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; вивчення, аналіз й узагальнення досвіду освітньої роботи педагогічного закладу вищої освіти, методи емпіричного дослідження (спостереження, бесіди, самооцінка, тести, питальники тощо) для розроблення і перевірки експериментальної методики формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і прикінцевий етапи), кількісний та якісний аналіз результатів дослідження, методи математичної статистики (розрахунок λ -критерію Колмогорова-Смирнова) для перевірки

дієвості моделі й експериментальної методики формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки.

Базою дослідження виступили Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Експериментальним дослідженням було охоплено 206 студентів. У формувальному експерименті взяли участь 102 майбутні вчителі образотворчого мистецтва.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: вперше науково обґрунтовано педагогічні умови формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки (забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін у становленні візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійного розв'язання дослідницько-творчих завдань у позааудиторній діяльності); визначено сутність феномену «візуальна культура майбутніх учителів образотворчого мистецтва», прописано його компонентну структуру (мотиваційний, когнітивний, естетичний, оцінний компоненти); визначено критерії (спонукальний, знаннєвий, суб'єктний, аналітичний) з відповідними показниками; схарактеризовано рівні (достатній, задовільний, низький) сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розроблено модель формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки (теоретико-збагачувальний, практико-зорієнтований, самостійно-творчий етапи); уточнено поняття «візуальна культура», «візуальне мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва», «емоційно-почуттєва сфера». Подальшого розвитку набули теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в закладі вищої освіти.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що розроблено й апробовано діагностувальну й експериментальну методики формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки, спецкурс «Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва», програму художньо-педагогічного гуртка «Сучасне мистецтво». Матеріали дослідження можуть бути використані в педагогічних закладах вищої освіти, а також у системі післядипломної педагогічної освіти. Зміст і результати наукового дослідження стануть у пригоді викладачам закладів вищої педагогічної освіти в процесі розроблення навчальних курсів і навчальних посібників; написання курсових і кваліфікаційних (магістерських) робіт майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 1179/30/03 від 03.06.2019 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (акт про впровадження № 272 від 29.05.2019 р.), Криворізького державного педагогічного університету (акт про впровадження № 09/1-266/3 від 30.05.2019 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

(акт про впровадження (№ 214/03-а від 22.05.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і результати дослідження викладено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2017), «Economical and Social-Focused Issues of Modern World» (Bratislava, 2018), «Актуальні проблеми вищої професійної освіти» (Київ, 2018), «Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities» (Kaunas, Lithuania, 2019), «Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки» (Одеса, 2019), «Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології» (Львів, 2019); всеукраїнській науково-практичній конференції «Фактори розвитку педагогіки і психології в XXI столітті» (Харків, 2019).

Основні результати дослідження висвітлено в 14 одноосібних публікаціях, із них 6 – у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні (Австрія), 7 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, двох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації становить 175 сторінок. У тексті вміщено 33 таблиці, 8 рисунків, що обіймають 2 сторінки основного тексту. У списку використаних джерел 213 найменувань (із них 4 іноземною мовою). 15 додатків викладено на 75 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 299 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, схарактеризовано методи роботи, розкрито наукову новизну, практичну значущість дисертації, подано відомості щодо апробації та впровадження одержаних результатів, загальну кількість публікацій, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Теоретичні засади формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва**» проаналізовано стан дослідження проблеми формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти, визначено сутність і структуру феномену «візуальна культура майбутніх учителів образотворчого мистецтва», уточнено поняття «візуальна культура», «візуальне мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва», «емоційно-почуттєва сфера», обґрунтовано педагогічні умови формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Сучасний стан розвитку образотворчого мистецтва і фахового викладання у ЗВО в Україні вимагає удосконалення підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у зв'язку з посиленням різноманітного впливу візуальної культури на дітей, молодь, студентство та соціум. У зв'язку зі змінами в технічних засобах подання інформації і педагогічної комунікації, школярі виступають об'єктом цього впливу. Такий факт зумовлює необхідність підвищення вимог до рівня професійної підготовки майбутніх учителів, посилення уваги щодо їхнього творчого становлення, володіння ними педагогічними прийомами для активізації і розвитку креативності, візуального мислення та

перцептивних якостей учнів, формування їхньої візуальної культури.

На підставі аналізу наукового фонду (В. Безпалько, І. Богданова, А. Богущ, Н. Гузій, І. Зязюн, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, Т. Осипова, І. Пальшкова, О. Шикирінська та ін.) дійшли висновку, що професійна підготовка в закладах вищої педагогічної освіти спрямована на опанування майбутніми вчителями необхідних теоретичних психолого-педагогічних і фахових знань та формування практичних умінь і навичок, розвиток особистісних і професійних якостей, набуття первинного педагогічного досвіду, що дозволить їм успішно здійснювати подальшу професійну діяльність в освітніх закладах різного рівня. Особливістю підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва є передання набутого естетичного та художнього досвіду наступним поколінням, у зв'язку з чим вони мають навчитись опановувати образотворче мистецтво цілісно, повноцінно на рівні інтелекту, почуттів та емоцій, безпосередньо залучаючись до образотворчої діяльності (за В. Радулом).

Зазначимо, що сучасними дослідниками розглядаються різні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва: формування творчого мислення (О. Кайдановська), професійної здатності до художнього навчання (О. Ткачук), художньо-педагогічних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі плернерної практики (О. Сова), естетичного сприйняття у процесі вивчення художньо-графічних дисциплін (Л. Лісунова), здатність до професійного саморозвитку (Т. Стрітьєвич) та ін.

Для розуміння і трактування особистісних і суспільних художніх образів, творчості та художньої картини світу необхідним є формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як важливого складника їхньої професійної культури.

Поняття «візуальна культура» в різних джерелах розглядається як: сприйняття об'єктів за допомогою органів зору (Р. Арнхейм, П. Вірільо, А. Геніс, М. Мак-Люен, В. Розін та ін.), досвід розпізнавання візуальних кодів: семіотична, знакова символіка (О. Калашнікова, С. Симоненко), медіакультура й екранні мистецтва (А. Дроздов, І. Зубавіна, Ж. Лакан, Н. Соколов), пластичні види мистецтв (живопис, графіка, архітектура) у цілому (Р. Арнхейм, І. Іттен), телебачення і відео (Ю. Лотман, І. Полухтова) тощо. Натомість у наявних дослідженнях не розкрито проблему формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки в педагогічних закладах вищої освіти.

У дослідженні візуальна культура розглядається як система візуальних і уявних образів (знаків, шаблонів, кодів), що впливає на свідомість і підсвідомість людини здебільшого через зоровий канал, а також мотивує та спонукає до напрацювання нових понять, правил, цінностей і відносин, які притаманні сучасній інформаційно-технологічній постіндустріальній епосі; здатність особистості орієнтуватись у засобах візуального мистецтва (класичне та сучасне мистецтво, кіно-, фотомистецтво, дизайн тощо), оцінювати твори мистецтва, ґрунтуючись на власному художньо-естетичному досвіді.

Визначено, що візуальна культура майбутніх учителів образотворчого мистецтва – це складне особистісне новоутворення, що ґрунтується на системі візуальних та уявних образів, які перебувають у динамічній взаємодії із сучасними

суспільними візуальними знаками і кодами, мотивуючи студентів до сприйняття, осмислення та здійснення культуротворчої й естетичної діяльності, сприяє поглибленню мистецтвознавчих знань, розвитку візуального й креативного мислення, емоційно-почуттєвої сфери, інтерпретаційних, оцінних та вмінь використання медіаосвітніх засобів навчання, орієнтуючи їх на власний розвиток і досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності.

Культуротворчу діяльність визначено як спеціально організований процес, що характеризується здатністю створювати емоційно-образний діалог із творами мистецтва, втілювати власний художній задум, імпровізувати, і сприяє формуванню естетичної свідомості учнів, набуттю ними досвіду емоційно-ціннісного ставлення до дійсності.

Художньо-педагогічна діяльність – це процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя образотворчого мистецтва й учнів, що ґрунтується на гуманістичних цінностях, професійних знаннях, уміннях і навичках, естетичному досвіді та способах професійної діяльності, і спрямований на розвиток у школярів творчих здібностей, здатності до чуттєво-образного осягнення довколишнього світу, адекватного самовираження та гармонізації власних емоційних станів у художній діяльності.

Візуальне мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва розглядається як комплексний процес сприйняття, переживання, усвідомлення і створення явищ довколишнього світу (особистісні, культурні, суспільні об'єкти та стосунки, інформаційні канали, художньо-естетичні творчі продукти).

Установлено, що емоційно-почуттєва сфера майбутніх учителів образотворчого мистецтва є складним системним особистісним психофізіологічним і розумовим утворенням, що охоплює: естетичну чуттєвість (естетичне сприйняття, емоції, переживання, увага, пам'ять, художньо-образне мислення, почуття, естетичний смак) і естетичний інтелект (естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання, інтерпретація).

Визначено структуру візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що містить такі взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, естетичний, оцінний.

Доведено, що формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва відбувається ефективно, якщо реалізуються такі педагогічні умови: забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін у становленні візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійного розв'язання дослідницько-творчих завдань у позааудиторній діяльності.

У другому розділі **«Експериментальна робота з формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки»** визначено критерії і показники, схарактеризовано рівні сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, розроблено й апробовано діагностувальну та експериментальну методики, позиціоновано модель формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, подано результати констатувального і прикінцевого етапів дослідження.

Критеріями оцінювання визначених компонентів із відповідними показниками обрано: спонукальний (наявність мотивації на здійснення культуротворчої діяльності, досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності); знаннєвий (обізнаність із напрямками та видами візуального мистецтва, медіаосвітними засобами навчання); суб'єктний (наявність візуального мислення, креативності); аналітичний (наявність інтерпретаційних умінь, здатність до художньо-естетичної оцінки творчих продуктів). Схарактеризовано рівні (достатній, задовільний, низький) сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

На підставі виокремлених компонентів, критеріїв і показників дібрано відповідні діагностичні методики, що використано в ході експериментальної роботи для визначення рівнів сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва: адаптований питальник М. Фетіскіна, В. Козлова для діагностики наявності мотивації на здійснення культуротворчої діяльності; тест оцінки мотивації на досягнення мети, успіху (Т. Елерс); розроблені автором тестові завдання оцінки обізнаності з напрямками та видами візуального мистецтва і картка самооцінки обізнаності з медіаосвітними засобами навчання; прогресивні матриці Дж. Равена і тест І. Якиманської для діагностики наявності візуального мислення; фігурний тест П. Торренса, тест на креативність Н. Вишнякової для з'ясування стану креативності; адаптована картка самооцінки інтерпретаційних умінь (І. Ткачук); адаптована картка самооцінки Ю. Горщенко з метою визначення рівнів прояву здатності до художньо-естетичної оцінки творчих продуктів.

Конкретизуємо якісну характеристику рівнів сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Достатній рівень був характерний студентам, які вмотивовані на здійснення культуротворчої діяльності та досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності, що виражалось в позитивній настанові до виконання складних і проблемних завдань художньо-педагогічного характеру, бажанні опрацьовувати нові художні теми, техніки, завдання за власним інтересом. Студенти демонстрували обізнаність із видами і напрямками візуального мистецтва, жанрами образотворчого мистецтва, формами сучасного мистецтва, безпомилково визначали художні стилі та засоби мистецької мови, обізнаність із медіаосвітними засобами навчання, виявляли вміння доцільно використовувати різні медіа, створювати медіа продукти. У таких студентів розвинене візуальне і творче мислення, їм властиві такі якості, як допитливість, оригінальність, творче ставлення до професії, уява, інтуїція, почуття гумору. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва цього рівня критично ставилися до власної діяльності, адекватно оцінюючи свої досягнення, виявляли здатність інтерпретувати візуальні твори мистецтва, надавати художньо-естетичну оцінку творчих продуктів, що виявлялось у знаннях жанрів і напрямів візуального мистецтва, розумінні емоційного змісту й естетичного значення художнього твору.

Задовільний рівень був притаманний студентам, які характеризувалися нестійкою мотивацією на здійснення культуротворчої діяльності і досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності, у них простежувалася настанова на створення художньо-творчих робіт, проте бажання до їх демонстрації і настанова

до участі у виставковій діяльності виявлялись епізодично. Вони з цікавістю ставилися до засвоєння нових складних тем, завдань, технік, натомість їхні досягнення в роботі, настанова до подолання труднощів недостатньо виражені, а оцінка власних творчих досягнень почасти завищена або занижена. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва припускалися помилок у визначенні основних видів мистецтва, жанрів образотворчого мистецтва, форм сучасного мистецтва художніх стилів і засобів мистецької мови. У них наявні прогалини в знаннях щодо теорії медіа, історії їх виникнення, умінні доцільно використовувати різні медіа. Студенти цього рівня характеризувалися досить розвиненим візуальним і творчим мисленням, демонстрували гнучкість мислення, проте не виявляли оригінальності мислення, допитливості, емоційності, почуття гумору. Вони припускалися помилок під час інтерпретації творчих продуктів, потребували допомоги з боку викладача або інших студентів у композиційному аналізі творів. Такі майбутні вчителі образотворчого мистецтва здатні до художньо-естетичної оцінки творчих продуктів, обізнані із жанрами і напрямками візуального мистецтва, проте не завжди демонстрували критичне ставлення до художніх творів, їх емоційного змісту та естетичного значення.

Низький рівень був властивий студентам, які не вмотивовані на здійснення культуротворчої діяльності і досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності. У них наявні прогалини в знаннях щодо основних понять візуальної культури, поверхневі уявлення щодо видів і напрямів візуального мистецтва, вони не володіли вміннями використання медіаосвітніх засобів навчання, неадекватно оцінювали власні творчі досягнення, не здатні вирішувати складні і проблемні художньо-творчі завдання, здебільшого відкладали їх на віддалений час. У визначенні основних видів мистецтва та жанрів образотворчого мистецтва, видів і напрямів візуального мистецтва, художніх стилів і засобів мистецької мови припускалися суттєвих помилок. У майбутніх учителів образотворчого мистецтва цього рівня слабо розвинене візуальне і творче мислення, вони не здатні до інтерпретації творчих продуктів, композиційного аналізу творів мистецтв, не демонстрували критичне ставлення до художніх творів, їх емоційного змісту й естетичного значення.

На констатувальному етапі експерименту було одержано такі результати сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва: на достатньому рівні зафіксовано 16,3% студентів ЕГ і 15,3% – КГ, задовільний рівень виявили 46,2% респондентів ЕГ та 47,7% – КГ, низький рівень засвідчили 37,2% майбутніх учителів образотворчого мистецтва ЕГ і 36,6% – КГ.

На підставі теоретичного дослідження й одержаних на констатувальному етапі експерименту результатів було розроблено модель формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва (див. рис.), що містить мету, етапи, педагогічні умови, форми, методи і засоби їх реалізації, компоненти, критерії і кінцевий результат. Модель передбачала проведення поетапної (теоретико-збагачувальний, практико-зорієнтований, самостійно-творчий етапи) цілеспрямованої роботи з формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі викладання навчальних дисциплін «Педагогіка», «Психологія», «Історія мистецтв», «Композиція», у межах

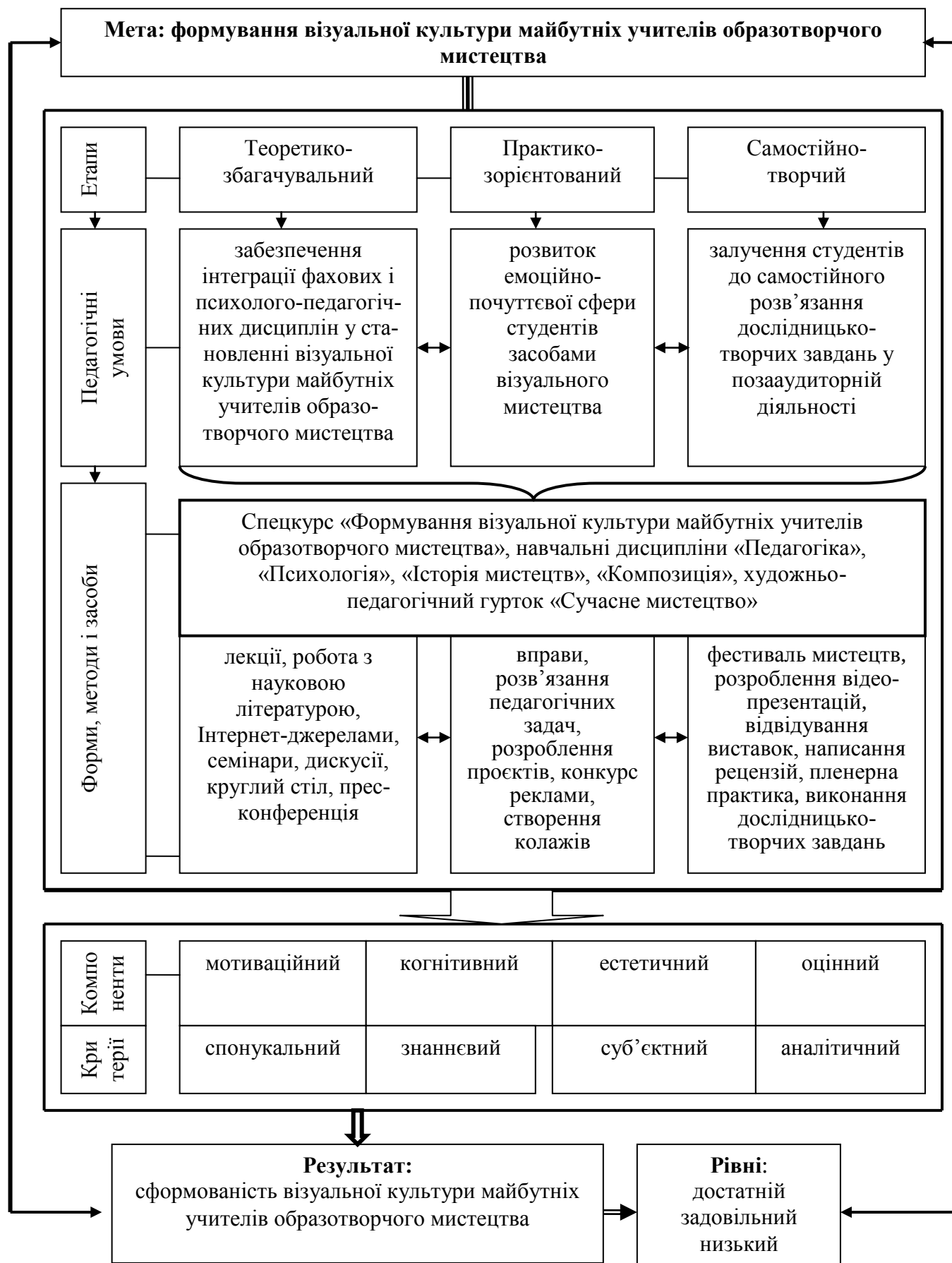

Рис. Модель формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва

спецкурсу «Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва» і художньо-педагогічного гуртка «Сучасне мистецтво». З викладачами, які взяли участь в експериментальній роботі було проведено семінар, на якому їх було ознайомлено з метою, завданнями і сутністю педагогічного експерименту.

На теоретико-збагачувальному етапі було реалізовано першу педагогічну умову «Забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін в активізації візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва», що передбачала набуття студентами необхідних знань щодо сутності візуальної культури та її ключових понять.

Формами організації навчання у процесі викладання спецкурсу «Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва» виступили інтерактивні лекції: «Візуальна культура в мистецтві» (з'ясовувалось уявлення студентів щодо понять «мистецтво», «сучасне мистецтво», «культура», «візуальна культура», «образне і кліпове мислення», «масова та елітарна культура», визначалася роль візуальної культури в професійній діяльності вчителя образотворчого мистецтва); «Історичні передумови виникнення поняття «Візуальна культура» (передбачала визначення цінностей візуальної культури, позитивних і негативних впливів інформаційного простору, емоційний підтекст, який впливає на свідомі та підсвідомі процеси індивіду, колективу, соціуму); «Види і жанри візуальної культури: інтеграція різних видів мистецтв» (була спрямована на визначення понять «види мистецтва», «жанри мистецтва», «види візуального мистецтва», «культуротворча діяльність»); «Етапи розвитку візуальної культури, течії в сучасному мистецтві» (була присвячена розгляду генези і розвитку візуальної культури, течіям сучасного мистецтва, художнім образам сучасності); «Інтернет – базові знання, генеза основних понять» (передбачала ознайомлення з історією виникнення і розвитку Інтернету, особливостями його організації, інформаційними ресурсами, віртуальними бібліотеками); «Світові та українські представники сучасного мистецтва» (передбачала розгляд творчого шляху видатних діячів культури і мистецтва сучасності світового і всеукраїнського рівнів, течій сучасного західноєвропейського й американського візуального мистецтва), у ході яких студенти мали можливість висловлювати власні уявлення, думки щодо порушених на лекціях питань. Їх проведення сприяло поглибленню знань майбутніх учителів образотворчого мистецтва щодо напрямів і видів візуального мистецтва, вмотивувало їх на здійснення культуротворчої і художньо-педагогічної діяльності.

У межах навчальної дисципліни «Педагогіка» під час проведення круглого столу з теми «Візуальна культура вчителя образотворчого мистецтва» студенти обмінювалися думками щодо ролі візуальної культури в сучасному інформаційному просторі, висловлювали свої уявлення щодо необхідності її формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва. У процесі вивчення теми «Особистість сучасного вчителя» студенти залучалися до дискусії, метою якої виступило вмотивування майбутніх учителів образотворчого мистецтва до здійснення культуротворчої діяльності та досягнення успіху в художньо-творчій діяльності. Під час дискусії вони презентували власне розуміння поняття «імідж учителя»,

виокремлюючи ті чинники, які, на їхню думку, є важливими ознаками візуальної культури вчителя образотворчого мистецтва. Обговорення й оцінка одногрупників допомогла студентам у визначенні таких важливих для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва рис: розвинений світогляд і естетичний смак, настанова на здійснення культуротворчої і художньо-педагогічної діяльності. У ході самостійної роботи на підставі аналізу наукової літератури, Інтернет-джерел, думок дослідників і вчених студенти визначали особливості візуальної культури, її витoki, писали творче есе з теми «Чи потрібна людині візуальна культура?».

На заняттях з навчальної дисципліни «Психологія» з метою формування візуального мислення, розвитку емоційно-почуттєвої сфери під час бесіди «Вплив візуальної культури на емоційну сферу вчителя образотворчого мистецтва» разом зі студентами аналізувалися психологічні механізми впливу означеного феномену на свідомість і підсвідомість глядачів, розглядалися поняття кольорознавства (різні види контрастів) (Р. Арнхейм, І. Іттен), народження концепт-образу (С. Симоненко), явище образного і кліпового мислення, «нон-класика» та «пост-культура» (В. Бичков).

На заняттях навчальної дисципліни «Історія мистецтв» основну увагу було приділено розвитку інтерпретаційних умінь. З цією метою майбутні вчителі готували доповіді щодо трактування візуальної культури в різних історичних епохах, обговорення яких здійснювалося на практичному занятті.

Проведення диспуту «Аналіз композиційної побудови улюбленого твору візуального мистецтва» в межах навчальної дисципліни «Композиція» передбачало розвиток здатності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до художньо-естетичної оцінки творчих продуктів. Студенти самостійно обирали для розгляду картину, скульптуру, світліну, інсталяцію, ленд-арт, мурал тощо, визначали її автора, вид, жанр мистецтва, течію, структуру композиції, кольорове та динамічне рішення твору мистецтва, висловлювали власне ставлення до художнього твору, його емоційного змісту й естетичного значення.

На другому – практико-зорієнтованому – етапі провідною виступила педагогічна умова «Розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва», що передбачала набуття майбутніми вчителями образотворчого мистецтва практичних умінь і навичок, спрямованих на формування в них візуальної культури. На практичних заняттях спецкурсу «Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва» вирішувалися різноманітні педагогічні ситуації, які можуть виникнути в подальшій професійній діяльності; студенти розробляли мультимедійні проекти («Еволюція живопису: від давніх часів до сучасного візуального мистецтва», «Сучасні течії у мистецтві: академізм, постмодернізм, цифрове мистецтво»); створювали слайд-фільми («Інший погляд», «Я ціную своє!», «Явище моди в місті»), презентації («Історія виникнення анімаційних фільмів», «Кітч у мистецтві»). Проведення заняття «Мистецькі сучасні видання та ресурси» мало на меті підвищення рівня обізнаності студентів щодо використання мультимедійних засобів навчання та креативного підходу в підборі інформації під час створення презентацій, слайд-фільмів. У такий спосіб на заняттях спецкурсу підвищувалася мотивація майбутніх учителів образотворчого мистецтва на здійснення

культуротворчої діяльності й досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності, поглиблювалися їхні знання щодо напрямів і видів візуального мистецтва, формувалися вміння використання медіаосвітніх засобів навчання, розвивалося візуальне мислення, креативність.

У межах практичних занять з дисципліни «Педагогіка» майбутні вчителі образотворчого мистецтва залучалися до участі в конкурсі тематичної реклами, метою якого було розвиток візуального мислення, естетичного смаку та креативності. Студенти створювали два рекламні плакати: один мав комерційний зміст, інший – соціально значущий. Тематика рекламних проєктів обиралася самостійно («Морозиво», «Сучасні гаджети і молодь», «Паління», «Спорт», «Ігроманія», «Діти-сироти», «Кіно», «Люди з обмеженими можливостями», «Туризм» тощо) тощо. За результатами конкурсу організовувалася міні-виставка.

Під час занять з навчальної дисципліни «Психологія» студенти залучалися до вправ: «Добери протилежність» («Глобалізація – націоналізація», «Масова культура – елітарна культура», «Образне мислення – кліпове мислення»), метою яких було підвищення їхньої обізнаності щодо сутності сучасної візуальної культури, розвиток емоційно-почуттєвої сфери; «Емоційний вплив реклами на естетику сучасності», що була спрямована на розвиток інтерпретаційних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва, навичок використання медіаосвітніх засобів навчання. З цією метою студенти самостійно добирали рекламу різноманітних продуктів із різним емоційним забарвленням (задоволення, страх, роздратованість, веселість, радість, обмеженість, динаміка, свобода) і створювали слайд-фільм зі світлин (або добірки відео-кліпів) та демонстрували його перед аудиторією, обґрунтовуючи свій вибір.

У межах навчальної дисципліни «Історія мистецтв» студенти взяли участь у конкурсі «Знавці сучасного та класичного мистецтва», метою якого виступило вмотивування майбутніх учителів образотворчого мистецтва на дослідження класичних і сучасних творів мистецтва, розвиток практичних навичок у здійсненні художньо-композиційного аналізу й оцінці творчих продуктів. Студентів було розподілено на три підгрупи, дві з яких обирали певний твір мистецтва, аналізували його жанрову приналежність, композиційні особливості й емоційно відображали його зміст. Третя група виступала в якості експертів, її завдання полягало в оцінюванні результатів кожної підгрупи.

З метою активізації емоційної чуттєвості та уваги до рідного міста, розвитку естетичного смаку, візуального мислення на практичних заняттях з навчальної дисципліни «Композиція» виконувалося дослідження «Будинки рідного міста», під час якого студенти готували короткі інформаційні повідомлення про відомі споруди м. Одеси (Свято-Пантелеймонівський монастир, Археологічний музей, «Будинок – одна стінка») та мало відомі й нові будівлі («Будинок із вухами», «Різнокольоровий будинок», «Будинок з деревами», «Улісс»).

На третьому – самостійно-творчому – етапі провідною виступила педагогічна умова «Залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійного розв’язання дослідницько-творчих завдань у позааудиторній діяльності», що реалізовувалася під час занять у художньо-педагогічному гуртку, пленерної практики.

На заняттях художньо-педагогічного гуртка «Сучасне мистецтво» студенти залучалися до рольової гри «Історичні пам'ятники архітектури в сучасному просторі», виконували творчі вправи («Розроби власний шрифт», «Я бажаю, щоби картинка ожила», «Добери назву», «Я – музикант»), ескіз-вправи («Створення простору» (дитячий майданчик, під'їзд, використання графіті за вибором), «Ескіз Петриківського розпису» як засіб реклами, «Анонс» (розроблення квитка, афіші, запрошення); брали участь у конкурсі проєктів «Життя сучасного міста», що був присвячений соціальним темам (туристи в місті, ринок, «Горсад», художники на площі, безпритульні люди та тварини в місті, шахісти), створювали слайд-фільми («Явище ленд-арт у світовому просторі», «Відомі світові інсталяції», «Мурали (стріт-арт) у рідному місті як прояв сучасного мистецтва»), колаж «Танець», організовували міні-виставку «Створення образу» (людини, тварини, істоти) тощо.

У процесі плерерної практики з навчальної дисципліни «Композиція» студенти виконували такі ескіз-вправи: стилізація натюрморту, квітів, листя та гілок дерев, групи дерев із похмурим освітленням, композиції «Колоритне рішення постаті людини в умовах вечірнього освітлення», «Образне кольорове рішення старовинного міського будинку в умовах ранкового освітлення», «Графічне стилістичне рішення міського пейзажу», «Морвокзал», «Зоопарк» тощо. Під час виконання завдань студенти самостійно досліджували відомі та маловідомі вулиці міста в пошуках цікавих ракурсів, графічних ритмів і живописних тонових плям, робили начерки, замальовки й етюди, на їх основі добирали найбільш вдале стилістичне образне вирішення у поєднанні нових мотивів на тлі історичної архітектури. У такий спосіб реалізація означеної педагогічної умови сприяла поглибленню знань майбутніх учителів образотворчого мистецтва із напрямками та видами візуального мистецтва, формуванню вмінь використання медіаосвітніх засобів навчання, розвитку візуального мислення і креативності, інтерпретаційних умінь і здатності до художньо-естетичної оцінки творчих продуктів.

По завершенні формувального етапу експерименту було проведено прикінцевий зріз, метою якого було з'ясування ефективності визначених педагогічних умов і розроблених моделі та експериментальної методики (див. табл.).

Таблиця

Порівняльні дані рівнів сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва на початковому і прикінцевому етапах експерименту в експериментальній та контрольній групах

Групи	Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ
ЕГ	16,1%	40,2%	46,4%	51,0%	37,5%	8,8%
КГ	15,4%	19,2%	48,0%	51,9%	36,6%	28,9%

Примітка: КЕ – констатувальний етап, ПЕ – прикінцевий етап

Як видно з таблиці, на прикінцевому етапі експерименту було зафіксовано значні зміни в рівнях сформованості візуальної культури майбутніх учителів

образотворчого мистецтва експериментальної групи: достатнього рівня розвитку зазначеного феномена досягли 40,2% студентів (було 16,1%), задовільного – 51,0% респондентів (було 46,4%), на низькому рівні залишилося 8,8% майбутніх учителів (було 37,5%). У контрольній групі також відбулися незначні позитивні зміни на прикінцевому етапі експерименту: на достатньому рівні виявлено 19,2% студентів (було 15,4%), на задовільному – 51,9% респондентів (було 48,0%), на низькому – 28,9% майбутніх учителів образотворчого мистецтва (було 36,6%).

Для перевірки одержаних результатів використано розрахунок λ – критерію між двома емпіричними даними (за λ -критерієм Колмогорова-Смирнова). За результатами формувального етапу експерименту було отримано $d_{\text{емп.}} > d_{0,01}$. Отже, одержані дані прикінцевого етапу експерименту виявилися статистично значущими, що доводить ефективність моделі й експериментальної методики формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що дозволило обґрунтувати й побудувати модель та апробувати експериментальну методику забезпечення цього процесу.

1. Візуальна культура розглядається як система візуальних і уявних образів (знаків, шаблонів, кодів), що впливає на свідомість і підсвідомість людини переважно через зоровий канал, а також мотивує і спонукає до напрацювання нових понять, правил, цінностей і відносин, які притаманні сучасній інформаційно-технологічній постіндустріальній епосі; здатність особистості орієнтуватись у засобах візуального мистецтва (класичне та сучасне мистецтво, кіно-, фотомистецтво, дизайн тощо), оцінювати твори мистецтва, ґрунтуючись на власному художньо-естетичному досвіді.

2. Візуальна культура майбутніх учителів образотворчого мистецтва – це складне особистісне новоутворення, що ґрунтується на системі візуальних та уявних образів, які перебувають у динамічній взаємодії із сучасними суспільними візуальними знаками і кодами, мотивуючи студентів до сприйняття, осмислення та здійснення культуротворчої й естетичної діяльності, сприяє поглибленню мистецтвознавчих знань, розвитку візуального й креативного мислення, емоційно-почуттєвої сфери, інтерпретаційних, оцінних та вмінь використання медіаосвітніх засобів навчання, орієнтуючи їх на власний розвиток і досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності.

3. Візуальне мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва розуміється як комплексний процес сприйняття, переживання, усвідомлення та створення явищ довколишнього світу, до яких належать особистісні, культурні, суспільні об'єкти та стосунки, інформаційні канали, художньо-естетичні творчі продукти.

4. Установлено, що емоційно-почуттєва сфера майбутніх учителів образотворчого мистецтва є складним системним особистісним психофізіологічним та мисленнєвим утворенням, що охоплює: естетичну

чуттєвість (естетичне сприйняття, емоції, переживання, увага, пам'ять, художньо-образне мислення, почуття, естетичний смак) й естетичний інтелект (естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання, інтерпретація).

5. Представлено структуру візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі професійної підготовки, основними компонентами якої виступили: мотиваційний, когнітивний, естетичний, оцінний. Критеріями та показниками означеного конструкту було обрано: спонукальний (наявність мотивації на здійснення культуротворчої діяльності, наявність мотивації на досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності), знаннєвий (обізнаність із напрямками та видами візуального мистецтва, обізнаність із медіаосвітніми засобами навчання), суб'єктний (наявність візуального мислення, наявність креативності), аналітичний (наявність інтерпретаційних умінь, здатність до художньо-естетичної оцінки творчих продуктів). Схарактеризовано рівні сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва: достатній, задовільний, низький.

6. Доведено, що формуванню візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва сприятиме впровадження в освітній процес ЗВО відповідних педагогічних умов, а саме: забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін у становленні візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до розв'язання дослідницько-творчих завдань у позааудиторній діяльності.

7. За результатами констатувального етапу експерименту побудовано й апробовано модель та розроблено експериментальну методику формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної освіти, яка передбачала проведення цілеспрямованої роботи, що відбувалася поетапно (теоретико-збагачувальний, практико-зорієнтований і самостійно-творчий етапи), із упровадженням визначених педагогічних умов. Педагогічні умови реалізовувалися комплексно на кожному з етапів, одна з яких виступала провідною у межах спецкурсу «Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва», навчальних дисциплін «Педагогіка», «Психологія», «Історія мистецтв», «Композиція», художньо-педагогічного гуртка «Сучасне мистецтво».

Метою першого – теоретико-збагачувального – етапу була реалізація визначених педагогічних умов, провідною з яких виступила педагогічна умова «Забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін у становленні візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва», що спрямована на набуття студентами необхідних знань щодо сутності поняття «візуальна культура», поглиблення знань щодо видів візуальних мистецтв, їх технологічних і жанрових особливостей, усвідомлення значущості візуальної культури в професійній діяльності вчителя образотворчого мистецтва, розвиток їхнього візуального мислення, креативності, інтерпретаційних і оцінних умінь. Формами, методами і засобами організації навчання виступили лекції, робота з науковою літературою, Інтернет-джерелами, семінари, дискусії, круглий стіл,

прес-конференція тощо.

На другому – практико-зорієнтованому – етапі провідною виступила друга педагогічна умова: «Розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва», що передбачала набуття майбутніми вчителями образотворчого мистецтва практичних умінь і навичок студентів, спрямованих на формування в них візуальної культури. У межах спецкурсу «Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва» і низки навчальних дисциплін («Педагогіка», «Психологія», «Історія мистецтв», «Композиція») проводилися практичні заняття і самостійна робота, що були зорієнтовані на сприйняття та створення власного художнього продукту (виконання вправ, аналіз художніх творів, створення реклами, презентації), відпрацювання їх шляхом упровадження активних методів навчання, вправ, рольових ігор, вирішення педагогічних задач, створення об'єктів і міні-виставки, колажів тощо.

На третьому – самостійно-творчому – етапі провідною виступила педагогічна умова «Залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійного розв'язання дослідницько-творчих завдань у позааудиторній діяльності», що передбачала проведення різних видів позааудиторної роботи (створення проєктів, проведення фестивалю, відео-презентацій, відвідання виставки, написання рецензій), самостійну творчу діяльність студентів, застосування здобутих знань, умінь, навичок під час занять у художньо-педагогічному гуртку «Сучасне мистецтво», пленерної практики.

8. Установлено, що впровадження моделі та експериментальної методики формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва призвело до значних позитивних змін у респондентів експериментальної групи: достатнього рівня сформованості досліджуваного феномену досягли 40,2 % майбутніх учителів (було 16,1 %), на задовільному рівні зафіксували 51,0 % студентів (було 46,4 %), низький рівень виявили 8,7 % майбутніх учителів образотворчого мистецтва (було 37,5 %).

У контрольній групі результати виявилися такими: на достатньому рівні виявлено 19,2 % студентів (було 15,4 %), на задовільному рівні – 51,9 % респондентів (було 48,0 %), на низькому рівні 28,9 % майбутніх учителів образотворчого мистецтва (було 36,6 %). Статистичну значущість і не випадковість позитивних зрушень доведено застосуванням розрахунку λ -критерію Колмогорова-Смирнова.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки. До перспективних напрямів подальших наукових досліджень віднесено створення та впровадження розширених інтегрованих курсів із формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в програми закладів вищої освіти, розроблення системи художньо-педагогічних завдань, спрямованих на формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ З ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Рубель І. С. Візуальне мислення як складова візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : педагогічні науки. Бердянськ, 2018. Вип. 1. С. 196–203.
2. Рубель І. С. Розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва. *Педагогічні науки*. Херсон, 2018. Вип. LXXXV. С. 150–155.
3. Рубель І. С. Залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до розв'язання професійно-зорієнтованих завдань засобами мультимедійних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2018. № 60. Т. 2. С. 158–164.
4. Рубель І. С. Критеріальний підхід до визначення рівнів сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2018. № 61. Т. 2. С. 176–181.
5. Рубель І. С. Сформованість візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва за суб'єктивним критерієм. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2019. Вип. 11, Т. 3. С. 94–98.
6. Рубель І. С. Аналіз результатів експериментальної роботи з формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 Педагогічні науки : реалії та перспективи*. Київ, 2019. Вип. 69. С. 207–212.
7. Рубель І. С. Експериментальна методика формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Austria-science*. Innsbruck, 2019. № 27. С. 14–20.
8. Рубель І. С. Сутність поняття візуальна культура. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*: зб. тез IX міжнар. наук.-практ. конф., м. Хмельницький, 9–10 листоп. 2017 р. Хмельницький, 2017. С. 199–200.
9. Рубель І. С. Візуальна культура як складник професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20 бер. 2018 р. Київ, 2018. С. 130–131.
10. Рубель І. С. Інтеграція фахових і психолого-педагогічних дисциплін як педагогічна умова формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Economical and Social-Focused Issues of Modern World*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., Bratislava, 24–25 oct. 2018. Bratislava, 2018. С. 384–404.
11. Рубель І. С. Використання площинних тестів у формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *«Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities»*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., Kaunas, Lithuania, 22 лютого 2019. Kaunas, 2019. С. 231–234.
12. Рубель І. С. Визначення мотиваційного компонента у структурі візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Фактори розвитку*

педагогіки і психології в XXI столітті : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 7–8 черв. 2019 р. Харків, 2019. С. 73–77.

- 13.Рубель І. С. Визначення когнітивного компонента у структурі візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Дослідження різних напрямків розвитку психології та педагогіки* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 14–15 черв. 2019 р. Одеса, 2019. С. 58–61.
- 14.Рубель І. С. Стан сформованості візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва за аналітичним критерієм. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 21–22 черв. 2019 р. Львів, 2019. С. 95–99.

АНОТАЦІЯ

Рубель І. С. Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2020.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки. Науково обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки (забезпечення інтеграції фахових і психолого-педагогічних дисциплін у становленні візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів засобами візуального мистецтва; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійного розв’язання дослідницько-творчих завдань у позааудиторній діяльності); визначено сутність феномену «візуальна культура майбутніх учителів образотворчого мистецтва», яке в дослідженні потлумачено як складне особистісне новоутворення, що ґрунтується на системі візуальних та уявних образів, які перебувають у динамічній взаємодії із сучасними суспільними візуальними знаками і кодами, мотивуючи студентів до сприйняття, осмислення та здійснення культуротворчої й естетичної діяльності, сприяє поглибленню мистецтвознавчих знань, розвитку візуального й креативного мислення, емоційно-почуттєвої сфери, інтерпретаційних, оцінних та вмінь використання медіаосвітніх засобів навчання, орієнтуючи їх на власний розвиток і досягнення успіху в художньо-педагогічній діяльності, уточнено зміст понять «візуальна культура», «візуальне мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва», «емоційно-почуттєва сфера»; розкрито структуру (мотиваційний, когнітивний, естетичний, оцінний компоненти), визначено критерії (спонукальний, знаннєвий, суб’єктний, аналітичний) та їх показники, подано якісні характеристики рівнів (достатній, задовільний, низький) візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; розроблено й апробовано модель і експериментальну методику формування візуальної культури майбутніх

учителів образотворчого мистецтва в процесі професійної підготовки (теоретико-збагачувальний, практико-зорієнтований, самостійно-творчий етапи); спецкурс «Формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва», програму художньо-педагогічного гуртка «Сучасне мистецтво».

Ключові слова: майбутні вчителі образотворчого мистецтва, візуальна культура, візуальне мислення, емоційно-почуттєва сфера, педагогічні умови, модель формування візуальної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

SUMMARY

Iryna Rubel. The formation of the culture of future fine arts teachers in the process of their professional training. – A qualifying scientific work as a manuscript.

A thesis for a Candidate of Pedagogical Sciences Degree in Specialty 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education». – A State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after Ushynsky», Odessa, 2020.

In the first chapter titled "Theoretical foundations for the formation of visual culture of future art teachers", there was the analysis of the state of research on the problem of visual culture formation of future art teachers in the process of their professional training in higher education institutions, the essence and structure of the phenomenon called "visual culture of future art teachers" was defined, such concepts as "visual culture", "visual thinking of future art teachers", "emotional sphere" was specified, as well as pedagogical conditions for the formation of visual culture of art teachers.

It has been defined that visual culture of future teachers of fine arts is a complex personal growth based on a system of visual and imaginary images that are dynamically interacting with contemporary social visual signs and codes, motivating students to perceive, comprehend and implement cultural and aesthetic activities, contributing to their deepening of art knowledge, development of visual and creative thinking, emotional and sensual sphere, serving to the development of interpretive, evaluative abilities and the ability to use media education tools, focusing students on their own personal development and achieving success in artistic and pedagogical activity. There are four interrelated components in the structure of visual culture of future arts teachers: motivational, cognitive, aesthetic, evaluative. It is proven that the formation of the visual culture of future teachers of fine arts is most effective if the following pedagogical conditions are fulfilled: provision of the integration of professional and psychological-pedagogical disciplines in the process of development of visual culture of future art teachers; development of the emotional and sensual sphere of students by means of visual art; engaging of future visual arts teachers to their independent solving of research and creative tasks in their extracurricular activities.

The second chapter titled "Experimental work on the visual culture formation of future art teachers in the process of their professional training" defines criteria and indicators, describes the levels of visual culture formation of future art teachers, develops and tests diagnostic and experimental methods; the model of visual culture formation of the future teachers of fine arts is positioned, the results of the ascertaining and final stages of the study are presented. The criteria for evaluating the defined

components with relevant metrics are: motivational (the presence of motivation for cultural activity and success achieving in artistic and pedagogical activity); knowledgeable (the awareness of the directions and types of visual art and media-educational tools); subjective (the presence of visual thinking and creativity); analytical (the presence of interpretive skills and the ability to art-aesthetic evaluation of creative products). The levels (sufficient, satisfactory, low) of the visual culture of future visual arts teachers are characterized. On the basis of theoretical research and the results of the ascertaining stage of the experiment, there has been developed a model of formation of visual culture of future arts teachers in the process of their professional training, containing the purpose, stages, pedagogical conditions, forms, methods and means of their realization; as well as the components, criteria and the final result. The experimental work on the formation of visual culture of future fine arts teachers assumes complex implementation of certain pedagogical conditions during each stage (theoretical-enriching, practically-oriented, self-creative) within the special course "Formation of visual culture of future art teachers", such disciplines as "Pedagogy", "Psychology", "History of Arts", "Composition" and during classes of artistic and pedagogical community called "Contemporary art". At each stage, one of the stated pedagogical conditions was leading. Forms, methods and means of organization of educational training were the following activities: lectures, work with non-fiction literature, Internet sources, seminars, discussions, round-table discussions, press conferences, exercises, role-playing games, solving pedagogical problems, creating advertising, presentations, creating mini-exhibitions, collages, projects, hosting a festival, video presentations, attending exhibitions, writing reviews, independent creative work of students, plain-air practice. The results of the final stage of the experiment confirmed the effectiveness of the proposed model and the experimental method of forming the visual culture of future fine arts teachers in the process of their professional training.

Keywords: future fine arts teachers, visual culture, visual thinking, emotional and sensual sphere, pedagogical conditions, model of formation of visual culture of future art teachers.

Підписано до друку 20.02.2020.
Обсяг 0,9 друк. арк. Формат 60х88/19 Зам. № 609/20.
Наклад 100 прим.

Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
т. +38 0482 35 79 76

info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014 р.